Cărţi vechi necunoscute

Ex libris Constantini Cantacuzeni

Ce se citea la noi cu secole în urmă? Reconstituirea unei vechi biblioteci aruncă, implicit, un fascicul de lumină asupra civilizaţiei medievale româneşti, depozitară a unor resurse nefructificate încă integral. O bibliotecă poate reflecta fidel mentalitatea unei întregi epoci, dar şi personalitatea unui colecţionar, după cum filele îngălbenite de vreme au supravieţuit pe rafturi într-un memorial sui-generis. Un jurnal de lectură insolit, a cărui devoalare induce cititorului de azi veritabile delicii bibliofile. De altfel, Nicolae Iorga transcria sentimental, însă metodic, în urmă cu un veac, inventare aride la prima vedere ale bibliotecilor mănăstireşti şi boiereşti, acestea fiind suficiente „pentru a înţelege pe deplin, din nevoia de citit a unei societăţi, orientarea ei, moravurile ei, seriozitatea sau uşurătatea ei, situaţia ei faţă de judecata, desăvârşit informată şi foarte aspră, a timpurilor“[1].

O colecţie impresionantă de cărţi, poate cea mai vastă din Europa orientală a secolului al XVII-lea,

[1] N. Iorga, *Încă o dată: ce se cetea pe vremuri la noi. Cărţile lui Vasile Drăghici*, în „Floarea darurilor“, II, 1907, nr. 9, p. 129.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

după aprecierea lui Mario Ruffini[2], a aparţinut, fără îndoială, stolnicului Constantin Cantacuzino. Însumând peste 500 de volume tipărite şi manuscrise, dar evaluată la aproape 2000 de titluri, ea a trecut prin mai multe avataruri, fie că s-a distrus în parte, fie că s-a pierdut, cu timpul, urma unor cărţi. Alături de fondul principal provenit de la mănăstirea Mărgineni, au fost identificate, în decursul anilor, cărţi din aceeaşi colecţie în biblioteci din Iaşi, Craiova, Târgu Mureş, Cluj, Sighişoara, Alba Iulia şi Miercurea Ciuc, în perioada imediat următoare editării catalogului întocmit de cărturar acest tezaur bibliofil îmbogăţindu-se cu peste o sută de titluri noi[3].

Acestora le adăugăm o nouă carte din biblioteca renumitului umanist, necunoscută până acum, un exemplar care vine să probeze încă o dată anvergura sa intelectuală. Este vorba despre o elegantă ediţie în limba latină din Toma d'Aquino, apărută în 1645, un volum impunător[4], a cărui pagină de titlu o reproducem integral: „*Sancti* | *Thomae* | *Aquinatis* | *doctoris angelici* | *ordinis praedicatorum.* | *Commentarii* | *in octo libros politicorum* | *Aristotelis.* | *Exquisitissimi* | *Cum antiqua interpretatione eorundem politicorum adiecta, per sectiones propriis* |

[2] Mario Rufini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 56.

[3] Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino stolnicul*, Bucureşti, 1967; idem, *Biblioteci umaniste româneşti*, Bucureşti, Editura Litera, 1974, p. 27.

[4] Cartea, aflată în posesia unui colecţionar din Zlaşti-Hunedoara, a fost identificată de noi, în 1976, fiind achiziţionată ulterior de Muzeul din Deva. Am semnalat-o, mai întâi, în „Revista muzeelor şi monumentelor", nr. 10, 1980, p. 55-57.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

restituta locis, quam olim idem Divus Thomas exponendo sequutus est. | *Editio nova, quamplurimis quibus scatebat mendis correcta, cum Exemplari Romano, ac aliis* | *vetustissimis manuscriptis codicibus collata, Per R. P. F. Cosman Morelles, Ordinis* | *Praedicatorum S. T. D. ac in celeberrima Coloniensi Universitate* | *Professorem Publicum.* | *Accessit singulorum Librorum, et lectionum Epitome cum famosioribus cuiusque* | *Libri propositionibus, et copiosissimo Indice, Per R. P. Carolum Rapineum* | *Minoritam Recollectum Nivernensem, Provinciae Parisiensis* | *Recollectorum Patrem et Custodem.* | *Parissiis, Apud Dionysium Moreau, via Iacobaea sub* | *signo Salamandrae.* | *M DC XLV.* | *Cum privilegio regis*" (Fig. 1).

Este o ediţie relativ rară[5], care în subsolul foii de titlu are următoarea marcă de proprietate în limba latină: „*Ex libris Constantini Cantacuzéni*". Acest ex-libris autograf care aparţine indubitabil stolnicului constituie singurul indiciu, suficient însă, privitor la provenienţa cărţii, publicată în perioada de recrudescenţă a Contrareformei, asupra momentului procurării şi a circulaţiei ei ulterioare putându-se face diferite supoziţii.

Volumul conţine, pe primele 11 foi nenumerotate, un comentariu al lui Carolus Rapineus, apoi 422 de pagini cu textul de bază şi, la sfârşit, un index de 5 foi nenumerotate. Blocul cărţii are dimensiunile de 348 x 220 mm, cu tranşa vopsită în roşu, iar legătura este originală, din pergament. Ca aspect

[5] Vezi *Catalogue générale des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1961, tom. CLXXXVII, col. 572/VI.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

grafic, tiparul foii de titlu este negru şi roşu, iar în rest numai negru, textul fiind dispus pe două coloane. Pe foaia de titlu este reprodusă o gravură în metal, o compoziţie cu caracter emblematic reprezentând două genii ce susţin un ancadrament central în care apare ilustrat simbolul salamandrei în flăcări, iar în partea inferioară trei amoraşi şi o marcă cu iniţialele tipografului. În aceeaşi factură barocă sunt realizate şi cele câteva elemente decorative (frontispicii, vignete şi iniţiale ornate) ce apar în cuprinsul cărţii tipărite în oficina parizianã a lui Dionysius Moreau.

Este posibil ca aceste comentarii ale lui Toma d'Aquino la opera Stagiritului să fi fost cumpărate de Constantin Cantacuzino tot în perioada studiilor sale padovane (1667-1669), cu toate că lucrarea nu apare inserată în catalogul pe care viitorul cărturar îl începuse cu meticulozitate la 1 iulie 1667, şi care se află între manuscrisele notelor sale de călătorie. El nu a reuşit, poate, să ţină ritmul propriilor achiziţii, numeroasele volume pe care le-a strâns şi depozitat apoi la Mărgineni depăşiind intenţiile sale de catalogare. Presupunem, însă, că, studiind la Padova filosofia şi teologia din unghiul şcolii neoaristotelice-tomiste, el nu s-a mulţumit doar cu cele câteva comentarii aparţinând unor exegeţi ai ordinului Dominicanilor, existente în biblioteca sa, fără să posede nici o lucrare din opera principalului reprezentant al curentului scolastic. Pe de altă parte, înclinăm să credem că ediţia de faţă nu a constituit totuşi un manual de căpătâi utilizat la universitatea

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

padovană, deoarece, după cum se ştie, profesorii de aici evitau de regulă texte străine, imprimate în afara Italiei.

Cartea putea fi cumpărată şi după înapoierea sa în ţară, deşi ea nu este trecută nici pe cea de-a doua listă autografă a stolnicului, transcrisă pe forzaţul posterior al comentariului aristotelic al lui Francescus Toletus. De altfel, tomismul căpătase după 1669 un loc privilegiat între lecturile lui Cantacuzino, pasiunea sa bibliofilă fiind alimentată de comenzile făcute după cataloagele pe care le primea în mod curent din străinătate. Tomul de faţă prezintă, aşadar, un interes bibliografic aparte, fiind singura lucrare a lui Toma d'Aquino care provine din biblioteca stolnicului.

Tot la nivelul unei simple conjecturi rămânem şi atunci când aducem în discuţie calea pe care a urmat-o această preţioasă tipăritură. Un indiciu, nu întru totul suficient, dar în măsură să permită noi concluzii privind circulaţia ei, ne oferă a doua însemnare, mai târzie, aflată pe foaia de titlu a cărţii respective: „*Conventus V(ajda) Hunyadiensis 1740 die 18 X [= decem]bris*". Rezultă, prin urmare, că la data menţionată cartea se afla deja în posesia fostei mănăstiri franciscane din Hunedoara, fără a putea deduce dacă ea s-a dezmembrat din renumita colecţie înainte sau după 1716.

O bibliotecă de o asemenea valoare precum cea a stolnicului era într-o permanentă primenire, dar şi destrămare, după cum el însuşi mărturisea în scrisoarea către Hrisant Notaras din 3 septembrie 1708.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Nu este exclus însă ca această carte să fi făcut obiectul unui schimb sau al unei donaţii din partea lui Constantin Cantacuzino sau, asemenea altor tipărituri şi manuscrise, să se fi înstrăinat imediat după tragica sa dispariţie. Cu fiecare carte regăsită, biblioteca ilustrului umanist român renaşte, dincolo de eroziunea timpului, asemenea păsării mitologice, revelând noi orizonturi culturale.

Bibliografia românească veche (Addenda et corrigenda)

O bibliografie naţională exhaustivă, reluată de pe platforma cercetărilor actuale, a devenit o necesitate în domeniul cărţii vechi româneşti, completarea unor spaţii rămase încă albe în istoria tiparului deschizând noi perspective studiului filologic. Înregistrarea întregului tezaur autohton de tipărituri nu putea fi socotită o lucrare finită la un anume stadiu al investigaţiei, lucru intuit chiar în prefaţa ultimului volum al impunătoarei *Bibliografii româneşti vechi*[6]: „Aceste completări pentru cărţile sumar semnalate, cât şi viitoarele descoperiri de alte cărţi româneşti vechi, vor îndreptăţi şi de acum înainte actualitatea mereu vie a aşa-ziselor contribuţii la *Bibliografia românească veche,* căci doară spiritualitatea românească n-a produs între anii 1508-1830

[6] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, Bucureşti, vol. I, 1903; vol. II, 1910; vol. III, 1912-1936; vol. IV, 1944 (abreviat: BRV).

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

numai 1526 opere tipărite, câte erau cunoscute în 1936, când se termina tipărirea tomului III, nici 2017 câte se cunosc azi, când terminăm acest volum cu adăogiri"[7].

Îmbogăţirea acestui corpus a permis ca, în continuare, să se consemneze un număr de 2113 cărţi vechi româneşti[8], pentru ca o sinteză ulterioară a cercetărilor bibliografice să adauge încă 173 de titluri la cele cunoscute în 1944[9]. Alte semnalări din ultimele decenii au extins simţitor repertoriul tiparului românesc medieval şi al modernităţii timpurii, astfel încât o reeditare a monumentalei lucrări, pe baza unor criterii bibliologice, riguros fixate, se impune cu acuitate.

Prezentăm, în prima parte, câteva contribuţii la această operă de referinţă, descriind un număr de şapte titluri noi, tipărituri pe care le-am descoperit pe parcursul unor cercetări de teren[10]:

---

[7] BRV, IV, p. X.

[8] Barbu Teodorescu, *Repertoriul cărţii româneşti vechi. 1508-1830*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXVIII, 1960, nr. 3-4, p. 339-366.

[9] Daniela Poenaru, *Contribuţii la Bibliografia românească veche*, Târgovişte, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1973; numărul noilor titluri nu este pe deplin edificator, deoarece câteva adăugiri nu depăşesc nivelul unor simple conjecturi, iar ceea ce priveşte unele omisiuni, vezi, mai ales, recenziile lui Mircea Anghelescu, în „Limba română", XXIII, 1974, nr. 2, p. 158-160, şi a lui Paul Cernovodeanu, în „Revista de istorie", 27, 1974, p. 643-646.

[10] A se vedea şi Eugen Pavel, *Două completări la Bibliografia românească veche*, în „Mitropolia Ardealului", XXIV, 1979, nr. 7-9, p. 714-716; idem, *Câteva adăugiri şi precizări la Bibliografia românească veche*, în „Cercetări de lingvistică", XXV, 1980, nr. 2, p. 235-241 (cu redarea noilor titluri şi cu caractere chirilice).

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Psaltire, ediţia a III-a, Râmnic, 1736.

Psaltirea | proroculuı şi împăratului | David. | Acum într-acest chip a treia | oară tipărită, | în Sfânta Episcopie a Rim<nicului>, | cu porunca şi cu toată chiel- | tuiala a Preacinstitului Sfin- | ţiii Sale, părintelui chiriu | chir Climent, | Ipopsifios al Sfintei | Episcopii a Rimnicului. | În anul de la Naşterea lui Hristos | 1736, aprilie 14, | de Dimitrie Pandovici (Fig. 2).

Format in-8°, legătura 150 x 100 mm, blocul cărţii 137 x 90, oglinda textului 103 x 72; f. titlu + 280 f. Tipărit cu negru, pe o coloană, cu 16 rânduri pe pagină. Erori de numerotare a filelor: 21 în loc de 22, 24 în loc de 23, 23 în loc de 24, 23 în loc de 33. File lipsă: 136, 137, 256. Gravuri: f. titlu^{v}, *Prorocul David în jilţ* (117 x 70). Vignete: f. 170^{v}, 280^{v}, precum şi mai multe ornamente de compoziţie tipografică (Fig. 3-4).

Cuprinsul: f. 1-235, *Cathisma 1-20*; f. 235^{v}-238, *Cântarea lui Moisi după ce s-au afundat faraon*; f. 238-243^{v}, *Cântarea a doao a lui Moisi de la a doao leage*; f. 243^{v}-245, *Cântarea 3*; f. 245-248, *Cântarea a patra. Rugăciunea proroculuı Avvacum*; f. 248-249^{v}, *Cântarea 5. Cântarea sfântului Isaiei prorocul*; f. 249^{v}-251, *Cântarea 6. Rugăciunea lui Iona*; f. 251-255, *Cântarea 7. Rugăciunea sfinţilor 3 coconi*; f. 255-257^{v}, *Cântarea 8. Cântarea celor trei sfinţi coconi*; f. 257^{v}-259^{v}, *Cântarea 9. Cântarea Preasfintei de Dumnezeu Născătoarii*; f. 259^{v}-274^{v}, *Pentru Polieleu ce să cântă la Praznicele Dumnezeieşti şi la ale Născătoarei de Dumnezeu şi la ale altor sfinţi mari ce să*

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

prăznuiesc (în colontitlu: *Psalmi aleşi*); f. 275-280, *Pripealele la Praznicele Dumnezeieşti*[11].

Nota corectorului (f. 280[v]): „Tipăritu-s-au aceaste Psaltiri prin osteneala diortosirii popei Ivan Făgărăşanul".

Acest exemplar, pe care l-am găsit, aşa cum se indica în extrasul întocmit în 1857 de Ştefan Moldovan la cererea lui Timotei Cipariu[12], în satul Peşteana din Ţara Haţegului, reprezintă cea de-a treia reeditare a *Psaltirii* de la Râmnic, urmând ediţiei cunoscute din 1725 şi relansând supoziţia unei prime ediţii din 1724[13]. Noua tipăritură râmniceană a fost scoasă de către meşterul tipograf Dimitrie Pandovici, al cărui nume este legat şi de imprimarea în aceeaşi oficină a *Antologhionului* din 1737, bogat ilustrat. Itinerarul acestuia cuprinde apoi tipografia din Bucureşti (*Catavasier*, 1742, *Apostol*, 1743) şi o revenire la Râmnic, unde scoate, în 1745, un *Ceaslov*. Este posibilă şi o implicare a sa în înfiinţarea noii tipografii de la Blaj, unde imprimă, în avanpremieră, în 1747, o foaie volantă, cu o „poruncă pentru interzicerea

[11] Un exemplar acefal din această tipăritură a mai comentat şi Fr. Pap, în *Psaltirea lui Dimitrie Pandovici. Contribuţie la Bibliografia românească veche*, în „Acta Musei Napocensis", V, 1968, p. 539-549, fără a avea certitudinea datării şi a localizării ei.

[12] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Cluj, fond T. Cipariu, *Corespondenţă*, Mapa 15, f. 3[v]; a atras atenţia mai întâi asupra acestei liste Liviu Patachi, în *Cărţi vechi româneşti în Ţara Haţegului de pe o listă din 1857*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", III, 1960, p. 282-287, semnalare pe care a preluat-o şi D. Poenaru, în *op. cit.*, p. 20.

[13] Vezi Barbu Teodorescu, *Circulaţia vechii cărţi bisericeşti. Contribuţii la un catalog cumulativ*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXIX, 1961, nr. 1-2, p. 184.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

banilor austriaci în ţările otomane supuse“ [14]. Să adăugăm şi faptul că el semnează în *Catavasierul* din 1742 un grupaj de versuri originale, intitulat „Către pravoslavnicul norod al Ţării Rumâneşti“. Ca diortositor apare Ivan Făgărăşanul, întâlnit, în aceeaşi calitate, şi în *Liturghierul* de la Râmnic, din 1733. Biografia sa culturală, relativ bogată, îl mai consemnează şi în ipostazele de copist, traducător, dascăl la şcoala domnească din Câmpulung şi la cea din Râmnic, colportor de carte munteană în Ţara Bârsei şi, nu în ultimul rând, ca autor al unei tentative de a întemeia o tipografie la Făgăraş[15].

Ceaslov, Bucureşti, 1754-1755.

Ceasoslov | ce are în sine slujba de zi şi | de noapte după rânduiala | Sfintei Biseareci. | Acum într-acestaş chip tipărit | în zilele Prealuminatului | Domn, Io Constantin Mihail Racoviţă Voievod, | cu blagoslo-veniia şi toată | cheltuiala Preasfinţitului Mitropolit al Uggrovlahiei, | chir Filaret. | În scaunul Bucureştilor, | la anul 7263, | de Barbul Buc<ureşteanul> tip<ograful>.

Noul titlu, necunoscut autorilor BRV, a fost re-constituit de noi pe baza unei foi de titlu disparate, fragmentare, lipite pe forzaţul anterior al *Penticos-tarului* de la Bucureşti, din 1743, păstrat în biserica din satul Crişan, judeţul Hunedoara.

[14] Vezi şi Dimitrie Coravu, *Tipografi de la Râmnic din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Mitropolia Olteniei“, XIX, 1967, nr. 1-2, p. 54-58.

[15] N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, Bucureşti, 1899, p. 157; Cătălina Velculescu, *Cărţi populare şi cultură românească*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 96-97.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Pe versoul foii de titlu se află o xilogravură reprezentându-l pe Iisus pe tron binecuvântând, având în dreapta pe Maica Domnului, iar în stânga pe Sf. Proroc Ioan Prediteci.

Cartea, pe care cercetări viitoare, probabil, o vor întregi, a fost tipărită de Barbul Bucureşteanul, cel care scosese mai înainte, la Bucureşti, în 1748, ediţia a doua a unui *Ceaslov*[16].

Catihisis mic, Sibiu, 1807.

Catihisis | mic | sau | scurtată pravoslavnică măr-tu- | risire a legii greceşti ne- | unite, | pentru trebuinţa pruncilor celor | neuniţi româneşti făcută. | Şi de la neunitul episcopescul în Carloveţ la anul | 1774 ţinutul sinod întărit şi cu întă- | rirea Arhiepiscopului şi Metro-politu- | lui tipărit. | S-au tipărit în Sibii, în tipografiia lui Ioann Bart, | cu priv<ilegiul> împărăteştii crăieştii măriri, | 1807.

Format in-8°, legătura 165 x 105 mm, blocul cărţii 158 x 103, oglinda textului 135 x 80; 78 pagini, numerotate cu cifre arabe. Tipărit cu negru, pe o coloană, cu 29 de rânduri pe pagină.

Cuprinsul: p. 3-5, *Intrare*; p. 5-41, *Partea 1. Pentru credinţă*; p. 41-61, *Partea 2. Pentru dragoste*; p. 61-78, *Partea 3. Păntru nedejde*.

După catehismul bilingv din 1789 şi cel, tot sibian, din 1797, din care se inspiră, această nouă tipăritură deschide seria catehismelor imprimate, în aceeaşi oficină, fără deosebiri esenţiale de la o ediţie la alta, în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

[16] BRV, IV, nr. 100, p. 68-69.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Actualmente, se păstrează la Castelul Corvineştilor din Hunedoara, inv. 505.

Proscomidia Sfintei Liturghii, Buda, 1814.

Proscomidiia Sfintei Liturghii. | S-au tipărit la Buda, în crăiasca tipografie a Universitatei din Peşta, cu chieltuiala cetăţanului negoţitoriu din Aradu vechiu, Petru Stoianovici, 1814.

Foaie volantă, în chirilică, imprimată pe o pagină, având dimensiunea de 550 x 440, iar oglinda textului de 495 x 385 mm. Tipărit cu negru şi roşu, pe 4 coloane, cu 75 de rânduri. Textul este încadrat într-un chenar ornamental. Tipăritura a fost descoperită de noi în satul Prăvăleni, din judeţul Hunedoara.

Catihismul mic, Sibiu, 1818.

Catihismul | mic | sau | scurtată pravoslavnică mărtu- | risire a legii greceşti ne- | unite, | pentru trebuinţa pruncilor celor | neuniţi româneşti făcut. | Şi de la neunitul episcopescul în Carloveţ la anul | 1774 ţinutul sinod întărit şi cu întă- | rirea Arhiepiscopului şi Metropolitu- | lui tipărit. | S-au tipărit în Sibiiu, în tipografiia lui Ioann Bart, | cu priv<ilegiul> împărăteştii crăieştii măriri, | 1818.

Format in-8°, legătura şi blocul cărţii 180 x 100 mm, oglinda textului 140 x 75; 79 pagini. Tipărit cu negru, pe o coloană, cu 28 de rânduri pe pagină.

Cuprinsul: p. 3-5, *Intrare*; p. 5-42, *Partea 1. Pentru credinţă*; p. 42-62, *Partea 2. Pentru dragoste*; p. 62-79, *Partea 3. Pentru nădejde*.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Sub raportul tehnoredactării, cartea este apropiată de ediţia din 1807, descrisă mai sus, având însă mai multe similitudini cu o ediţie ulterioară, din 1827[17].

Se păstrează în biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj, cota V 22.

Psaltire, Sibiu, 1825.

Psaltirea | prorocului | şi | împăratului | David. | Sibiiu, | în privileghiata tipografiia a lui Ioann Bart, | 1825 [18].

Format in-8°, blocul cărţii 175 x 105 mm, oglinda textului 135 x 80; 288 pagini. Tipărit cu negru, pe o coloană, cu 28 de rânduri pe pagină. Lipseşte porţiunea de text între p. 147-158. Gravuri: p. 2, *David proroc cu harfa* (127 x 78); p. 270, *Izvorul tămăduirii* (88 x 50); p. 289, *Maica Domnului cu Fiul în braţe* (25 x 25). Frontispicii: p. 3, *Prorocul David rugându-se în templu*; p. 262, *Ramuri stilizate legate cu o panglică*. Vignete: f. titlu, *Vas cu flori stilizate*. Iniţiale ornate: p. 3, 11, 20, 31. Deşi nesemnate, xilogravurile pot fi atribuite lui Dumitru Finta.

Cuprinsul: p. 3-213, *Cathisma 1-20*; p. 214-216, *Cântarea lui Moisi după ce s-au afundat faraon*; p. 216-221, *Cântarea a doua a lui Moisi de la a doua leage*; p. 221-223, *Cântarea a 3*; p. 223-225, *Cântarea a patra*; p. 226-227, *Cântarea a cincea*; p. 228-229, *Cântarea a 6*; p. 229-232, *Cântarea a 7*; p. 232-235, *Cântarea celor trei coconi*; p. 235-237, *Cântarea a 9 a*

[17] BRV, III, nr. 1303, p. 529.

[18] Privitor la semnalarea titlului, pornindu-se de la lista lui Ştefan Moldovan, cf. şi D. Poenaru, *op. cit.*, p. 140.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Preasfintei de Dumnezeu Născătoare; p. 237-238, *Pentru Polieleu ce să cântă la Praznicile Dumnezeieşti şi la ale Născătoarei de Dumnezeu şi la sfinţi mari ce să prăznuiesc* (în colontitlu: *Psalmi aleşi*); p. 238-261, *Pripealele la Praznicile cele Dumnezeieşti şi la toţi sfinţii cari-i au Polieleu. Facerea lui Ioann Monahul*; p. 262-263, *Învăţătura pentru înţelesul Pashaliei*; p. 264-265, *Pashalia (1825-1853)*; p. 269-268, *Învăţătura cum să ceteaşte Psaltirea în sfântul şi marele post*; p. 269-270, *Învăţătura cum să ceteaşte Psaltirea preste tot anul*; p. 271, *Cinstitul Paraclis către Preasfânta Născătoarea de Dumnezeu*.

Ediţiile ulterioare scoase de oficina lui Ioan Bart, în 1826 şi 1827, reproduc cu fidelitate cuprinsul acestei tipărituri, identificate de noi în biserica din satul Ruşi, comuna Bretea Română, judeţul Hunedoara.

Ceaslov, Sibiu, 1826.

Ceasoslov, | *acum* | *întru acest chip tipărit* | *supt* | *stăpânirea Prealuminatului şi* | *Preaînălţatului împărat al* | *Austriei,* | *Franţisc* | *întâilea.* | *Sibiiu,* | *în tipografiia lui Ioann Bart,* | *1826* (Fig. 5).

Format in-8°, legătura 187 x 113 mm, blocul cărţii 180 x 100, oglinda textului 135 x 80; f. titlu + [1] f. + 395 p. Tipărit cu negru, pe o coloană, cu 20 şi, respectiv, 28 de rânduri pe pagină.

Foaia de titlu are mici diferenţe, din punctul de vedere al ornamentaţiei, comparativ cu ediţia imediat anterioară, din 1825. Faţă de aceeaşi ediţie[19], facem următoarele completări referitoare la cuprins: p. 352-362, *Rugăciunile dimineţii*; p. 362-363, *Rugă-*

[19] Cf. D. Poenaru, *op. cit.*, p. 137-140.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

ciunea în toată dimineţile când să scoală creştinul din somn; p. 383-386, *Rânduiala mărturisirii*.

Cartea este o reeditare a ceasloavelor din 1807, 1809, 1811, 1816, 1819, 1822, 1825, fiind identică sub raportul paginaţiei, ilustraţiei şi al conţinutului. Îi succed alte două ediţii, cunoscute, din 1829 şi 1830, apărute tot la Sibiu. Exemplarul se află în prezent în patrimoniul Muzeului din Deva.

*

Paralel cu semnalarea unor noi titluri (ideea perfectibilităţii fiind sugerată de altfel de înşişi autorii *Bibliografiei româneşti vechi),* revizuirea şi completarea unor date din masivul corpus al cărţii vechi românesti se impune cu stringenţă, în măsura în care dispunem de noi şi detaliate informaţii faţă de cele deja consemnate. Acest instrument de lucru, atât de indispensabil cercetării filologice, trebuie revăzut, aşadar, îndeaproape, întrucât, mai ales în cazul unor tipărituri descrise pe baza unor surse mediate, s-au strecurat uneori lecţiuni greşite ale anului de apariţie, localizări sau atribuiri discutabile, datorită existenţei unor exemplare unicate acefale, transcrieri aproximative ale titlului şi alte aspecte deficitare ce ţin de structura formală a cărţii. Desigur, concomitent cu reevaluarea conceptului de bibliografie naţională retrospectivă, într-o viitoare reeditare a acestui repertoriu nu se poate face abstracţie nici de precizările de datare pe care examenul filigranologic l-a adus mai recent în cazul unor cărţi precoresiene şi coresiene,

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

de pildă, după cum trebuie să fie fructificate şi investigaţiile, unele nefinalizate încă, privitoare la probleme de filiaţie, tiraje diferite sau caracteristici poligrafice (tipuri de litere, specimene grafice, ornamentică).

Persistenţa unor erori de bibliografiere, preluate apoi *ad litteram* şi de alţi autori, a constituit rareori obiectul unor analize şi verificări sistematice[20], fiecare nouă semnalare fiind acceptată ca atare. Tocmai de aceea, orice estimare a inventarului de titluri din cele patru tomuri ale *Bibliografiei româneşti vechi* (2017[21] sau 2022[22]) este pasibilă de amendamente atâta timp cât sunt inserate unele date – puţine însă, care nu diminuează meritele incontestabile ale lucrării – eronate, infirmate ulterior şi care nu pot fi deci reţinute, reluări în ultimul volum, în cadrul adăugirilor, a unor titluri descrise deja anterior, „scăpări" explicabile prin însăşi amploarea întreprinderii bibliografice la care se angajaseră autorii.

Câteva din suprapunerile ce trebuie elucidate au în vedere *Ochtoihul* slav din cca 1580 (BRV, I, nr. 27, p. 81, IV, p. 173), identic de fapt cu *Octoihul* slav, tipărit la Braşov în 1567 (BRV, IV, nr. 6, p. 9-11)[23],

[20] A se vedea D. Şandru, *Îndreptări la „Bibliografia românească veche"*, în „Revista istorică română", XVII, 1947, fasc. I-II, p. 138-156.

[21] BRV, IV, p. X.

[22] Daniela Poenaru, *Contribuţii la „Bibliografia românească veche" în perioada 1944-1972*, în volumul *Târgovişte, cetate a culturii româneşti*, Bucureşti, Editura Litera, 1974, p. 61.

[23] Vezi şi D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploieşti, 1933, p. 16-17; Gebhard Blücher, *Contribuţii la istoria hârtiei şi a tiparului chirilic din a doua jumătate a secolului al XVI-lea de la Braşov*, în „Studia bibliologica", III, 1969, p. 440; Al. Mareş, *În legătură cu activitatea tipografică a diaconului Lorinţ*, în „Limba română", XIX, 1970, nr. 2,

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Tetraevanghelul slavon, apărut la Bucureşti, la Mănăstirea Plumbuita, în două ediţii, în 1574 şi, respectiv, 1582[24], datat anterior cca 1570 (menţionat în BRV, I, nr. 341, p. 529, dar şi în IV, nr. 11, p. 13-15), *Liturghierul* slavon, din 1587-1588 (înregistrat în BRV, I, nr. 32, p. 99-100, iar cu o altă datare şi în IV, nr. 8, p. 11-12)[25]. Regăsim, de asemenea, o dublă înregistrare şi, implicit, numerotare în cazul *Evhologhionului*, imprimat la Târgovişte, în 1713 (BRV, I, nr. 164$_1$, p. 551, şi IV, nr. 49, p. 41) sau al *Catavasierului*, apărut la Blaj, în 1777 (BRV, II, nr. 404, p. 220, şi IV, nr. 162, p. 92).

Mai mult, între numeroasele tipărituri noi pe care o sinteză ulterioară[26] le adaugă celor cunoscute în 1944, există unele titluri care trebuie acceptate cu rezerve, cel puţin până la identificarea lor *in facto*, perpetuându-se în unele situaţii o manieră conjecturală de prezentare.

Vom aduce câteva rectificări şi completări pe care le reclamă o serie de cărţi tipărite în intervalul 1643-1826, prea sumar descrise sau chiar cu inexac-

p. 131, nota 18.

[24] Vezi Gebhard Blücher, *Consideraţii filigranologice asupra Evangheliarului slavon al lui Lavrentie*, în „Revista bibliotecilor", XXII, 1969, nr. 12, p. 741-742; Al. Mareş, *Un capitol din istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea: tipăriturile ieromonahului Lavrentie*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXI, 1970, nr. 6, p. 645-667; L. Demény, Lidia A. Demény, *Carte, tipar şi societate la români în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1986, p. 106-127.

[25] Gebhard Blücher, *Filigranele braşovene şi tipăriturile chirilice din secolul al XVI-lea*, în „Revista bibliotecilor", XX, 1967, nr. 7, p. 425; idem, *Contribuţii*,– p. 444.

[26] Daniela Poenaru, *op. cit.*, p. 5-163.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

titäţi, încercând astfel o situare a lor mai riguroasă în ansamblul bibliografiei naţionale vechi. De asemenea, pe baza unor exemplare mai complete decât cele catalogate anterior, am avut în vedere clarificarea unei datări incerte, evidenţierea unor elemente textuale particulare, precum şi stabilirea paginaţiei reale şi a diferenţelor de tiraj[27]:

Carte românească de învăţătură, Iaşi, 1643.

Precizarea asupra paginaţiei din final, după un exemplar complet, pe care o aduc contribuţiile mai noi[28], fusese făcută şi de BRV, IV, nr. 45, p. 190. Erorile din numerotarea filelor, decalarea f. 248 şi f. 256, fără a fi înlocuite cu un alt număr, schimbă însă cantitativ paginaţia, astfel încât cartea cuprinde de fapt numai 505 foi, ordonate astfel: f. titlu [2] f. + 384 (= 382) f. + 116 f. + [4] f.

Studiind comparativ un eşantion de 15 exemplare existente în judeţul Hunedoara, am constatat că, după diferenţele de tiraj[29], 7 aparţin variantei *A* (Bucureşci, Cornitel, Dănuleşti, Deva, Obârşia, Ohaba de sub Piatră şi Prăvăleni, ultimele două având înscris pe foaia de titlu anul 1641), iar alte 8 se încadrează în tipul *B* (Almaşul Sec, Buceş-Vulcan, Căraci, Geoagiu, Leauţ, Popeşti, Râpaş şi Ţărăţel). În ceea ce priveşte numerotarea filelor, se observă, în general, aceeaşi ocurenţă a erorilor sesizate anterior în tipăritura

[27] Vezi şi Eugen Pavel, *Unele rectificări la Bibliografia românească veche*, în „Cercetări de lingvistică", XXVIII, 1983, nr. 1, p. 69-74.

[28] D. Poenaru, *op. cit.*, p. 169.

[29] BRV, I, p.536-537; Florea Mureşanu, *Cazania lui Varlaam. 1643-1943. Prezentare în imagini,* Cluj, 1944, p. 119-127.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

ieşeană[30]. Semnalăm şi alte greşeli de acest gen, cu diferenţieri de la un exemplar la altul, uneori fără o convergenţă a abaterilor în funcţie de seria *A* sau *B* în care se încadrează. De pildă, în toate exemplarele examinate, care aparţin atât variantei *A* cât şi celei *B*, am consemnat, în plus, numerotarea greşită 281 în loc de 291. De asemenea, numai în unele exemplare *A* (Cornițel, Ohaba, Prăvăleni) şi, respectiv, *B* (Almaşul Sec, Căraci) apare imprimat 139 în loc de 141. În schimb, exemplarele *A* (1641) de la Ohaba şi Prăvăleni nu conţin eroarea 341 în loc de 350, cu precizarea că în cel de la Ohaba este o inversare a slovelor-cifre din numerotarea filei respective. Mai apar substituirile 343 în loc de 344 (Bucureşci *A* şi Popeşti *B*) şi 345 în loc de 346 (Buceş-Vulcan *B*, Obârşia *A* şi Popeşti *B*). În partea a doua a cărţii întâlnim în unele exemplare (Almaşu Sec *B*, Ohaba *A* şi Ţărăţel B) încă o greşeală în plus: 104 în loc de 103. În fine, tot exemplarele *A* (1641) de la Ohaba şi Prăvăleni au şi numerotarea eronată 103 în loc de 97, care se găseşte de regulă doar la cele de tipul *B*. Am insistat asupra inconsecvenţelor de paginaţie, pentru a readuce în discuţie o problemă rămasă încă deschisă, aceea a stabilirii tirajelor pe care le-a cunoscut această tipăritură. Pornind de la un exemplar *A* (1641), Gavril Hango atrăgea atenţia, încă din 1902[31], că s-ar putea admite chiar patru ediţii din această carte, una din 1641 şi trei din 1643, explicabile prin

[30] *Ibidem*, p. 119, 124.

[31] Gavriil Hango, *Carte românească de învățătură*, în „Telegraful român", L, nr. 135, 3/16 decembrie 1902, p. 549.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

„căutarea mare după carte", dar sunt mai plauzibile doar două ediţii, corespunzătoare anilor înscrişi pe foile de titlu. Autorii *Bibliografiei româneşti vechi* resping această ipoteză şi susţin că masiva lucrare a lui Varlaam nu a cunoscut mai multe reeditări, deoarece tipărirea s-a efectuat în intervalul 1641-1643, „cu oarecare zăbavă", unele greşeli s-au îndreptat pe parcurs, dar fără să se renunţe însă cu totul la filele imprimate necorespunzător[32]. Cu toate acestea, părerile au rămas în continuare divergente: Gh. Ghibănescu vorbea de trei ediţii[33], Florea Mureşanu, cel care a realizat cea mai minuţioasă analiză în această direcţie, înclina în favoarea a două ediţii prime[34], iar Augustin Z. N. Pop opta pentru patru tiraje[35].

Împărtăşind punctul de vedere din BRV, potrivit căruia tipărirea a fost eşalonată, evident, pe o perioadă mai lungă, trebuie să acceptăm ideea că şi corectura s-a efectuat cu intermitenţe şi, probabil, în diferite faze de imprimare ale colilor, de unde şi inadvertenţele apărute în exemplare care aparţin aceleiaşi variante-titlu. Nici în privinţa dispunerii unor iniţiale ornate în exemplarele luate în considerare diferenţele specificate nu se înseriază după un anumit criteriu menit să probeze o grupare după tipuri distincte, neoscilantă, ce ar putea decurge numai din

[32] BRV, I, p. 536.

[33] Gh.Ghibănescu, *Evangheliarul mitropolitului Varlaam,* în „Arhiva", XXX, 1923, nr. 3-4, p. 266.

[34] Florea Mureşanu, *op. cit.,* p. 119 şi urm.

[35] Augustin Z. N. Pop, *Viaţa mitropolitului Varlaam al Moldovei,* în „Mitropolia Moldovei şi a Sucevei", XXXIII, 1957, nr. 10-12, p. 759.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

existenţa unor ediţii sau tiraje de sine stătătoare. Mai concludentă este însă o altă excepţie, prima de acest fel, pe care am constatat-o în cuprinsul exemplarului de la Ohaba de sub Piatră, care, deşi aparţine după foaia de titlu aşa-zisului tip *A*, prezintă f. 280^{V} exact după modelul *B*, respectiv cu frontispiciul mare floral, titlul cazaniei corectat, dar cu ultimele trei rânduri omise. Se impune să admitem, aşadar, ideea unei singure ediţii princeps, revăzută în diverse etape, imprimată în mai multe tranşe, cu intervenţii succesive din partea zeţarilor şi a diortositorilor, fapt ce a generat diferenţierile remarcate de la un set de exemplare la altul.

Dosoftei, **Molitvenic de-nţăles**, Iaşi, 1681.

În BRV, I, nr. 72, p. 238, IV, p. 203, este descris un exemplar care cuprinde 5 foi nenumerotate şi 155 foi numerotate, cu erori neprecizate. După exemplarul cercetat (Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu“ din Cluj, cota V 217, colligate 2), cartea are de fapt 156 foi, cu o repetiţie la numerotare (f. 44) din care rezultă o foaie în plus. Celelalte erori de tipar sunt: 36 în loc de 34, 34 în loc de 36, 41 în loc 42, 43 în loc de 44, 64 în loc de 62, 101 în loc de 111, 102 în loc de 122, 150 în loc de 151, 150 în loc de 152; la f. 34, 36, 44, 91 s-au inversat slovele cifre în cadrul numărului; 140 este transcris greşit, iar f. 153 şi 155 sunt nenumerotate.

Dosoftei, **Parimiile preste an**, Iaşi, 1683.

Descrierea din BRV, I, nr. 79, p. 263-269, IV, p. 204-205, s-a făcut pe baza unui exemplar incomplet, care cuprinde în final numai 4 foi din erată. Un

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

exemplar mai bine conservat, existent în biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu“ din Cluj, cota V 217, colligate 1, are în partea finală 29 de foi nenumerotate, cu următorul conţinut:

Greşealeel (sic) tiparniţii şi schimbăciunile şi nepriceputele po<f>torind, f. [1]-[6]^{v}; *Canonul cel mare. Facerea svântului Andrei de Critu Ierusalimeanului*, f. [6]^{v}-[29]; *Mărturie cum că nu easte oprit a să cânta liturghie rumâneaşte*, f. [29].

De precizat că cele 29 de foi nenumerotate se află legate la sfârşitul *Molitvenicului* (Iaşi, 1681), colligate în exemplarul nostru. Erorile de paginaţie, nespecificate de BRV, sunt următoarele: 11 în loc de 12, 35 nenumerotată, în partea întâi; 107 în loc de 117, 109 în loc de 119, 110 în loc de 120, repetându-se astfel ultimul număr, în partea a doua; 8 repetat, 12 sărit, 25 în loc de 35, 45 în loc de 46, 21 în loc de 51, în partea a treia. În concluzie, cartea cuprinde: f. titlu + [6] f. + 38 f. + 139 (= 140) f. + 56 f. + [29] f.

Ceasloveţ, Bălgrad, 1686.

Datarea primului ceasloveţ tipărit în Transilvania s-a făcut, îndeobşte, cu aproximaţie, în lipsa unui exemplar care să prezinte foaia de titlu integrală, oscilându-se între anii 1687 şi, respectiv, 1685 (BRV, I, nr. 84, p. 279-280, 537, IV, p. 206). Un exemplar relativ mai complet a fost identificat de noi în colecţia Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu“ din Cluj (cota V 309), care are la sfârşit peste 8 foi nenumerotate. Pe cea de a doua foaie nenumerotată începe *Pashaliia rumâneaşte tocmită cu*

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

număr când va fi numărul anilor, de la începutul lumii 7194, iar de la naşterea lui Hristos 1686[36]. Acest element cronologic ne permite să fixăm cu certitudine anul de apariţie a cărţii. Pentru anul 1686 mai optaseră anterior şi alţi autori[37], lucru care a trecut însă neobservat, ceea ce a făcut să se perpetueze în diverse lucrări istoriografice, până astăzi, prima datare aproximativă din BRV, respectiv anul 1687.

Întâlnim, de asemenea, următoarele erori de paginaţie: 71 în loc de 70, 73 în loc de 74, 140 în loc de 141, 203 în loc de 204; f. 74 este numerotată de două ori, însă 129 este sarit, compensându-se.

Ceaslov, Râmnic, 1724.

O consultare a aceluiaşi exemplar după care au fost comunicate datele pentru BRV, IV, nr. 58, p. 47, existent în colecţiile speciale ale Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga“ din Cluj, cota 185 A, ne determină să facem următoarele îndreptări: *Ceaslovul* tipărit de Ilie Cernavodeanul cuprinde 10 foi nenumerotate + peste 574 pagini, în loc de 506 pagini, cum se specifica. Finalul continuă cu *Slujba sfintei cuminecături* (în colontitlu: *Slujba priceştaniei)*. Conform cuprinsului, într-un exemplar complet urmează de la p. 577 *Pashalia.*

Precizăm că blocul cărţii are dimensiunile de 147 x 90 mm, oglinda textului 115 x 70, tipărit cu negru, pe o coloană, cu 19 rânduri pe pagină. Pe verso-ul titlului se află o xilogravură reprezentându-l pe Sf.

[36] Vezi fotocopia acestei file în volumul nostru *Carte şi tipar la Bălgrad (1567-1702)*, Cluj, Editura Clusium, 2001, planşa VIII.

[37] Dimitrie Iarcu, *Bibliografia chronologică română*, Bucureşti, 1873, p. 6; N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902, p. 346.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Nicolae (65 x 55), având deasupra o închinare („Sfântului Nicolae, acest dar tipograful închină"), iar dedesubt următoarele versuri:

„Ţie, dintr-ale tale,
Nicolae sfinte,
Acest odor aducem
Cu suflet fierbinte,
Tinde-ţ dar sfânta mână
Şi-l priimeaşte
Şi cu rugăciunea ta
Pre noi ne păzeaşte".

Ceaslov, [Bucureşti, 1731].

Deşi nu cunoaştem încă exemplare mai complete, datele pe care ni le oferă BRV, II, nr. 201, p. 41, IV, p. 235, sunt insuficiente pentru clarificarea acestui titlu. După semnalarea lapidară dar destul de plauzibilă a lui M. Gaster[38], un exemplar cu multe lipsuri este menţionat în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj[39], căruia îi vom face de data aceasta o prezentare mai amănunţită.

Cartea are formatul in-8°, blocul cărţii 15 x 10,5 cm, oglinda textului 10 x 7,5 cm, peste 163 de foi nenumerotate, dispuse în 21 de caiete complete, cu signatură chirilică; tipărit cu negru, pe o coloană, cu 17 rânduri pe pagină. Lipsesc foaia de titlu, primele trei foi din caietul 1, f. [1] din caietul 19, iar de la sfârşit

[38] M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Literatur,* în *Grundriss der romanischen Philologie,* II. Band, 3. Abteilung, Strassburg, 1901, p. 306.

[39] I. Roşu, *Cărţi vechi româneşti,* în „Societatea de mâine", II, 1925, nr. 1-2, p. 24.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

începând cu f. [2] din caietul 22 până la caietul 24 inclusiv.

Sub raportul conţinutului, textul prezintă similitudini cu ediţia apărută la Râmnic, în 1731[40], fiind redactat în slavă, cu excepţia tipicului, inclusiv colontitlul, a sinaxarului şi a paraclisului, care sunt scrise în limba română: *Rânduiala vecerniei* (în colontitlu), c. 1., f. [?] – c. 2, f. [3]; *Începutul utrănii* (în colontitlu: *Rânduiala utreniii),* c. 2, f. [3] – c. 5, f. [1]; *Începutul lui tretâi ceas,* c. 5, f. [1] – f. [5]; *Începutul lui şestâi ceas,* c. 5, f. [5]^{v} – c. 6, f. [3]; *Începutul lui deveatâi ceas*, c. 6, f. [3] – f. [8]^{v}; *Început obeadniţii,* c. 7, f. [1] – f[8]; *Începutul pavecerniţii cei mari,* c. 7, f. [8]^{v} – c. 10, f. [6]^{v}; *Pavecerniţa cea mică,* c. 10, f. [6]^{v} – c. 11, f. [7]^{v}; *Polunoştniţa în toate zilele,* c. 11, f. [8] – c. 13, f. [8]; *Polunoştniţa sâmbetii,* c. 13, f. [8] – c. 15, f. [1]; *Troparele după troicinică,* c. 15, f. [1] – f. [1]^{v}; *Troparele voscreasnii,* c. 15, f. [2] – c. 16, f. [1]^{v}; *Troparele cu bogorodicinele şi condicele peste toată săptămâna* (în colontitlu: *Troparele zilelor),* c. 16, f. [1]^{v} – f. [6]; *Ceasurile den zioa Sfintelor Paşti* (în colontitlu: *Ceasurile Paştelor),* c. 16, f. [6] – f[8]^{v}; *Troparele şi condacele sfinţilor de obşte,* c. 16, f. [8]^{v} – c. 17, f. [8]^{v}; [*Sinaxariul*], c. 18, f. [1] – c. 21, f. [3]; *Cinstitul Paraclis al Preasfintei de Dumnezeu Născătoare,* c. 21, f. [4] – c. [24].

Ediţia de faţă nu conţine *Ceasul întâi,* prezent în *Ceaslovul* tipărit la Râmnic, în acelaşi an, având însă în plus *Troparele şi condacele sfinţilor de obşte,* iar

[40] D. Poenaru, *op. cit.*, p. 17-20.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

ultimele două capitole inversate, respectiv *Sinaxarul* cu *Paraclisul*.

Indicii în legătură cu o datare ante 1733 ne oferă o însemnare manuscrisă de pe filele acestui exemplar: „*Să să ştie acest Ceaslov mi l-au dat părintele Misail* ot *Almaş pomană când m-au călugărit.* Lĕt *7241, ieromonah Varlaam*“.

Într-o altă notiţă modernă, care aparţine, probabil, lui Grigore Creţu, din a cărui bibliotecă provine exemplarul, se precizează că este vorba despre *Ceaslovul* slavo-român apărut la Bucureşti, în 1731, tipărit de Stoica Iacovici, în 24 de coli, detalii ce nu pot decurge decât dintr-o colaţionare cu un exemplar mai complet.

Liturghii, Bucureşti, 1741.

Exemplarului descris în BRV, IV, nr. 220, p. 238, îi lipseşte finalul, cartea având încă 2 pagini, pe care continuă *Slujba sfintei princeştaniei,* cu *Rugăciunea Sfântului Chiril de la Alexandria*, la p. 245, şi *Altă rugăciune către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu*, la p. 246. Completările le-am făcut după exemplarul păstrat în biserica din Ociu, judeţul Hunedoara.

Bucoavnă, Cluj, 1744.

A trecut aproape neobservat faptul că în 1744 au fost imprimate la Cluj două ediţii ale *Bucoavnei*. În principalele referinţe asupra lucrării se menţionează doar ediţia care redă textul cu grafie chirilică şi, în paralel, cu grafie latină[41]. În sinteza sa asupra li-

[41] Cf. Gavril Precup, *Două bucoavne,* în „Unirea“, XXV, nr. 114, 23 nov. 1915, nr. 115, 25 nov. 1915; BRV, II, nr. 235, p. 79, IV, p. 240; *Bucoavna* (Bălgrad, 1699). Ediţie critică tipărită din iniţiativa şi cu binecuvântarea P. S. Emilian, episcop al Alba Iuliei, Alba Iulia,

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

teraturii didactice, Onisifor Ghibu[42] preciza însă că în anul respectiv au apărut la Cluj două ediţii: una „strict ortodoxă", pe baza *Bucoavnei* de la Bălgrad, din 1699, iar cealaltă adaptată condiţiilor create de unirea cu biserica Romei. Cea de-a doua ediţie era considerată „mai progresistă", întrucât a introdus alături de alfabetul chirilic şi pe cel latin. Şi aceste disocieri sunt doar parţial adevărate.

Vom completa aceste lacune, inclusiv unele dintre aserţiunile lui O. Ghibu, pornind de la un exemplar al *Bucoavnei* din 1744 mai puţin cunoscut[43]. Ediţia respectivă reproduce, în cea mai mare parte, textul din 1699, numai în alfabet chirilic, cu mici diferenţe de grafie, având următoarele adăugiri şi substituiri textuale[44]:

a) Apare, în plus, după *Rugăciunea domnească,* rugăciunea intitulată *Închinăciunea îngerului* (f. 7^{r}), în continuare urmând molitva *Din somn sculându-mă.*

b) În cadrul *Simbolului niceeano-constantinopolitan,* este inclus adaosul *filioque,* absent în ediţia din 1699: *de la Tatăl şi de la Fiiul purceade.*

c) *Simbolul atanasian* cuprinde mai multe reformulări faţă de ediţia de la Bălgrad: *nice feaţele mestecând*, *nice fiinţa despărţind* în loc de *nice fiinţa*

1988; Mihai-Alin Gherman, *Bucoavna de la Cluj (1744),* în „Biblioteca şi cercetarea", XIX, 1995, p. 67-70.

[42] *Din istoria literaturii didactice româneşti,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1975, p. 250.

[43] Exemplar existent în biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj, cota Fr. 73.

[44] A se vedea şi Eugen Pavel, *Prima bucoavnă tipărită în limba română şi posteritatea ei*, în „Dacoromania", III, 1998-1999, p. 226-228.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

împărţind; Tatăl în loc de *Părintele*, substituire generalizată; *alta easte faţa Tatălui* în loc de *una easte tocmeala Părintelui; aşa Domn Tatăl* în loc de *întocma Domn Părintele; pre fieştecare face Dumnezău* în loc de *fieştecare tocmeală Dumnezău; Duhul Sfânt de la Tatăl şi de la Fiiul* în loc de *Duhul Sfânt de la Părintele; ce tustrele feaţăle una cu alta de vecie sânt şi loruşi întocma aseamenea* în loc de *ce întregi trei tocmeale de pururea fiincioase sânt loruş şi întocma; să creaze* în loc de *să înţelepţească; iarăş de lipsă easte pentru veacinica spesenie ca şi întruparea Domnului nostru Isus Hristos să creadem* în loc de *ce cu nevoie easte încă cătră veacinica mântuire de nu va creade cu deadins şi de întruparea Domnului nostru Isus Hristos; unul adevărat, nu cu amestecarea fiinţii, ce în unirea feaţii* în loc de *unul cu totul nesleit cu firea şi cu un stat; om unul* în loc de *unul; va veni* în loc de *va să vie; fiecine de nu o va ţinea direpţ şi foarte tare* în loc de *cine din credincioşi nu o creade cu deadins.*

d) Comentariul privitor la Taina Euharistiei are câteva modificări: *Materiia Sfintei Cumenecături easte pâine de grâu curat, la latini azimă, la greci dospită* în loc de *pâine de grâu curat, dospită; „Acesta-i trupul Mieu". Cu acestea să sfinţeşte pâinea sau să preface în cinstit trupul lui Hristos. Aşijderea la vin când zice: „Acesta-i sângele Mieu". Şi cu acestea să sfinţeşte sau să preface vinul în scump sângele lui Hristos* în loc de: *Tremite Duhul Tău cel Sfânt preste noi şi preste aceastea ce-s pusă înainte daruri şi fă pâinea aceasta cinstit trup al Hristosului Tău". Aşijderea la vin zice:*

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

*„Iară cel ce easte în păharul acesta, cinstit sânge a*l *Hristosului Tău, mutându-le cu Duhul Tău cel Sfânt*".

e) În răspunsul la Taina Spovedaniei, după contextul *păzindu-te ca să nu mai greşeşti,* apare o interpolare: *Şi pentru aceaea Domnul şi Dumnezeul nostru Isus Hristos, cu darul şi milele iubirii Sale în neamul omenesc, ierte-ți ție, fiiule (cutarele), şi eu, nedestoinicul preot, cu puterea care mi-i dată de la El, te iertu şi te dezleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui şi Fiiului şi Duhului Sfânt. Amin.*

f) În ultima secţiune, existentă numai în prima ediţie din 1744, după paragraful *7 lucruri ale milosteniei carele să apropie la suflet* este interpolat următorul pasaj: *Şase păcatele împotriva Duhului Sfânt, care pentru grăutatea răutăților nice într-această lume, nice în ceealaltă lume să vor ierta lesne: 1. Nepărăsirea de păcate nădăjduindu-să a fare samă că a va ierta Dumnezău, pentru că-i bun Dumnezeu. 2. Rămânerea în răutatea sa, adecă în păcat. 3. Nădăjduirea de mântuirea sa. 4. Nepocăirea. 5. Însă starea împotriva direptății cunoscute. 6. Zavistiia dragostei aproapelui.*

Aceste remanieri ale textului sunt comune ambelor ediţii din 1744, la fel ca alcătuirea foii de titlu şi a ornamenticii. Dispare, astfel, xilogravura reprezentându-i pe Sf. Împărați Constantin şi Elena, reprodusă pe versoul foii de titlu a *Bucoavnei* din 1699, în schimb este dispusă pe pagina de titlu a ambelor ediții din 1744 o nouă gravură, care o redă pe Maica Domnului cu Pruncul *(Glykophilousa).* Această din urmă xilogravură reapare pe foaia de titlu a unui abecedar bilingv latin-slavon, *Elementa puerilis institutiones,* tipărit tot la Cluj, în 1746, un manual

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

asemănător, editat de episcopul unit al rutenilor de la Munkács, Mihail Manuil Olsávszky.

Structura compoziţională a ediţiilor *Bucoavnei* de la Cluj prezintă însă câteva diferenţieri textuale, ceea ce indică faptul că nu s-a imprimat doar un nou tiraj. În timp ce ediţia chirilică, la care ne-am referit, nu a eliminat nici unul dintre textele *Bucoavnei* de la Bălgrad, ediţia chirilico-latină[45] a operat o serie de schimbări (Fig. 6-7).

În prima secţiune, se redau corespondenţele slovelor, se întregesc abrevierile, dar sunt omise prozodiile şi semnele de punctuaţie. A doua ediţie conţine, în plus, după exerciţiile de silabaţie, alfabetul cu denumirea slavonă a slovelor şi echivalentul latin, precum şi slovele-cifre, dublate de cifrele arabe. Sunt înlocuite, apoi, numai în ediţia cu text chirilic şi, parţial, latin, *Rugăciunea când va să înceapă copilul a învăţa* şi *Rugăciunea dimineţii* cu un mic catehism al credinţei. În locul *Molitvei de dimineaţă* este introdusă rugăciunea *Închinăciunea îngerului*, în ediţia chirilică fiind menţinute ambele texte. Unele porţiuni din a doua ediţie sunt redate în chirilică şi cu text latin interliniar, în ortografie maghiară: partea de abecedar propriu-zisă (f. 1^{v}-7^{r}), precum şi rugăciunile *Tatăl nostru* şi *Închinăciunea îngerului* (f. 10^{v}-11^{r}). Din această ediţie s-a eliminat şi partea finală, care urma după paragraful consacrat Sf. Taine. Datorită diferenţelor de tehnoredactare, prima ediţie cuprinde 22 de file nenumerotate, iar cea de-a doua 24 de file. Considerăm că ediţia a doua, cu textul interliniar în

[45] Un exemplar se află la BAR, filiala Cluj, cota CRV 240.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

chirilică şi latină, este posterioară celei dintâi, fiind rezultatul unei remanieri mai radicale a prototipului din 1699.

Molitvenic, Râmnic, 1747.

În legătură cu extensiunea cărţii, în BRV, II, nr. 259, p. 101-102, se susţine că are peste 252 foi. După cum reiese însă din *Însemnare de ceale ce să află într-acest Molitvenic,* cartea se încheie totuşi la f. 252, cu *Rânduială carea să face când să bolnăvesc orice feali de dobitoace,* fapt verificabil la mai multe exemplare. Întrucât f. 23 şi f. 216 sunt sărite la numerotare, textul are de fapt numai 250 foi. Înştiinţarea diortositorului Lavrentie, care se află la f. 249^{v} (= 247^{v}), ne dă indicaţii privitoare la prototipul „moschicesc" urmat de către Damaschin în efectuarea noii traduceri.

Canonul Sfântului Spiridon, Iaşi, 1750.

Înregistrată în BRV, II, nr. 272, p. 112, doar pe baza menţiunilor episcopului Melchisedec[46], cartea este descrisă lacunar, titlul fiind redat numai cu litere latine, cu mici erori de transcriere: *făcătorul* în loc de *făcătoriului*, *oblăduitorului* în loc de *oblăduitoriului*, *Moldovii* în loc de *Moldovie*, *G* în loc de *R*, *tipografia* în loc de *tipografiia*, iar localitatea de apariţie, Iaşi, este omisă. Completăm şi alte date, după exemplarul aflat la BCU Cluj[47]: are formatul in-folio, blocul cărţiii 25,5 x 17 cm, oglinda zaţului 22,5 x 15 cm;

[46] *O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1883, p. 273-274; vezi şi AAR, seria II, tom. VII, secţ. II, 1885, p. 243.

[47] Pentru reproducerea titlului cu litere chirilice, vezi Eugen Pavel, *Unele rectificări la Bibliografia românească veche*, în „Cercetări de lingvistică", XXVIII, 1983, nr. 1, p. 71.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

f. titlu + peste 12 foi nenumerotate, dispuse în 6 caiete cu signatură chirilică. Tipărit în negru, pe o coloană, cu 33 de rânduri pe pagină. Lipsesc filele cu partea biografică din final. Conţine câteva ornamente: f. [1], frontispiciu cu un medalion reprezentând Biserica „Trei Ierarhi"; f. [2], vignetă floral; f. [3]^{v}, [4], [4]^{v}, iniţiale ornate.

Liturghie, Râmnic, 1750.

Titlul pe care îl înscrie în cadrul adăugirilor D. Poenaru [48] rezultă dintr-o confuzie, o asemenea ediţie nefiind confirmată de verificările noastre. Astfel, în lista de cărţi pe care Ştefan Moldovan o întocmeşte în 1857 la solicitarea lui Timotei Cipariu[49], această datare pare a fi aproximativă, la rubrica *Reflexiuni* specificându-se că exemplarului inventariat îi „lipseşte poarta". Şi cea de-a doua semnalare pe care o preia aceeaşi autoare este inexactă, o *Liturghie,* tipărită la Râmnic, în 1750, neexistând în colecţiile BCU Cluj, însemnarea manuscrisă amintită fiind întâlnită de fapt pe *Liturghia* de la Râmnic, din 1767.

Evanghelie, Bucureşti, 1753.

O simplă confruntare a titlului cu cel al ediţiei din 1723 (BRV, II, nr. 182, p. 21-22) ne edifică asupra faptului că este vorba de una şi aceeaşi carte, semnalarea din BRV, IV, nr. 111, p. 72, găsindu-şi explicaţia într-o lecţiune eronată a anului de apariţie.

[48] D. Poenaru, op. cit., nr. 29, p. 38.

[49] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Cluj, fond T. Cipariu, *Corespondenţă,* mapa 15, f. 1^{v}.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Evhologhion, Iaşi, 1754.

Deşi mai fusese înregistrat anterior[50], acest titlu este inclus din nou de către D. Poenaru în cadrul adăugirilor[51]. O simplă confruntare cu volumul aflat în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj, provenit din colecţia lui Grigore Creţu, ne-a permis să constatăm că numărul ultimei pagini existente a fost transcris greşit 514 în loc de 714; exemplarul cuprinde o parte din ultimul capitol intitulat *Rânduiala la blagoslovenie vaselor* (în colontitlu: *Rânduiala sfinţirea vaselor),* neavând sfârşit.

Evhologhion, Bucureşti, 1764.

După BRV, IV, nr. 337, p. 250, cartea cuprinde 4 foi nenumerotate + 569 p., cu greşeli de paginaţie de la p. 561. Exemplarul văzut de noi la biserica din Beriu, judeţul Hunedoara, are 4 foi nenumerotate + 569 (= 568) p. Apar următoarele erori de numerotare a paginilor: 63 în loc de 65, 115 în loc de 155, 503 în loc de 504, 504 în loc de 505, la 514 s-au inversat slovele cifre, 564 în loc de 561, p. 562-566 sunt nenumerotate, 555 în loc de 567, 569 în loc de 568. La p. 555 (= 567) sunt date amănunte privind traducerea *Molitvenicului,* pe care autorii BRV nu le-au reprodus. Epilogul este asemănător cu cel din *Molitvenicul cu Liturghie,* Râmnic, 1706: „Însă să ştii şi aceasta, că de vei cerceta pre amăruntul rânduialele

[50] BRV, II, nr. 291, p. 126; în tomul IV, p. 247, sunt preluate adaosurile de descriere făcute de I. Roşu, în *Cărţi vechi româneşti,* în „Societatea de mâine", II, 1925, nr. 3, p. 41.

[51] *Op. cit.*, p. 45; notele lui D. Şandru se referă în acest caz numai la răspândirea cărţii.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

şi tălmăcirea acestui Molitvenic şi de vei potrivi cu niscare izvoade sloveneşti, veri de unde afli tipărite, şi nu să va potrivi, să nu te pripeşti îndată a defăima, căci noi am urmat Molitvenicului grecesc carele l-au tipărit Nicolae Gliki la anul de la Hristos 1691. Şi după câte ne-au fost putinţa şi întru înţeles şi întru rânduială am aşăzat pre alocurea am şi adaos în tălmăcire pentru scurtarea limbii româneşti pentru mai lesnele lor. Iară ceale ce nu s-au pus nicidecum s-au lăsat unile pentru că sânt arhiereşti, iară altele pentru că nu le slujesc pre aceaste locuri. Sfârşit şi lui Dumnezeu mărire".

Penticostar, [Buzău], 1764.

Verificând semnalarea lui N. Iorga[52], preluată de BRV, IV, nr. 130, p. 80, nu am întâlnit în depozitul de carte al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Cluj decât ediţia *Penticostarului* tipărită la Bucureşti, în 1768, pe care în mod cert a văzut-o şi reputatul istoric în călătoria sa din 1905. Confuzia s-a produs, desigur, în descifrarea anului, 7272 în loc de 7276. Rămâne să fie infirmată şi cealaltă menţiune asemănătoare, care aparţine lui I. Bârlea[53], îmbrăţişată ulterior şi de alţi autori[54].

Antologhion, Căldăruşani, 1766.

Potrivit exemplarelor complete identificate de noi în localităţile Uibăreşti şi Grohot din judeţul Hunedoara, *Antologhionul*, considerat o ediţie de titlu a

[52] *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene,* vol. II, Bucureşti, 1906, p. 80.

[53] Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului,* Bucureşti, 1909, p. 31-32.

[54] D. Şandru, *art. cit.,* p. 140; D. Poenaru, *op. cit.*, p. 202-203.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

tipăriturii de la Bucureşti din acelaşi an (BRV, IV, nr. 133, p. 80), are 2 foi nenumerotate + 546 foi. Ultimele 6 foi cuprind *Bogorodnicile voscreasnelor* (în colontitlu: *Bogorodnicele preste tot anul).*

Orologhion, Blaj, 1766.

Un exemplar mai complet decât cel prezentat în BRV, II, nr. 346, p. 170-171, existent în Biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Cluj (inv. 96), are la sfârşit 7 foi nenumerotate. Ultima filă cuprinde în continuare indicaţii asupra slovelor *Pashaliei*, precum şi *Tablele crugurilor lunii.*

Evhologhion, Iaşi, 1774.

Această ediţie, pe care o inserează BRV, IV, nr. 153, p. 91, după o informaţie insuficient de argumentată furnizată de C. Bobulescu[55], are evidente puncte comune, ce merg până la identificare, cu ediţia apărută la Iaşi, în 1764 (BRV, II, nr. 338, p. 162), astfel încât putem să concludem că şi în acest caz s-a produs o substituire datorată unei lecţiuni incorente.

Antologhion, Bucureşti, 1776.

Revăzând exemplarul de la Copăceni, judeţul Cluj, după care au fost comunicate de către Atanasie Popa[56] datele pe care le-a acceptat şi BRV, IV, nr. 157, p. 92, am constatat că ne aflăm de fapt în faţa ediţiei apărute la Bucureşti, în 1766, eronarea iniţială vădindu-se prin însăşi scrierea cu creionul pe foaia de titlu a anului necorespunzător.

---

[55] C. Bobulescu, *Pentru „Bibliografia românească". Cărţi necunoscute,* în „Spicuitor în ogor vecin", I, 1920, fasc. 1-3, p. 47-48.

[56] Atanasie Popa, *Biserici vechi de lemn româneşti din Ardeal,* în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania", II, 1930-1931, p. 185.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Cazanie, Bucureşti, 1778.

Acest titlu din BRV, IV, nr. 165, p.93, trebuie, de asemenea, eliminat, întrucât s-a confundat, după cum ne-am edificat prin consultarea exemplarului de la biserica din Apahida, judeţul Cluj, şi de data aceasta anul imprimării[57], nefiind o nouă ediţie, ci aceea a *Cazaniei* tipărită la Bucureşti, în 1768 (BRV, II, nr. 356, p. 177-179).

Ceaslov, ediţia a V-a, Blaj, 1778.

Exemplarelor descrise anterior (cf. BRV, II, nr. 413, p. 225-226; D. Poenaru, *op. cit.*, p. 216) le lipseşte finalul, cartea având de fapt 2 foi nenumerotate + 604 pagini. Aşa cum am putut constata din exemplarul deţinut de Biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Cluj, ultimele 4 pagini conţin *Însemnare cum să cetesc Evangheliile voscreasnelor.*

Psaltire, Blaj, 1786.

La descrierea din BRV, II, nr. 507, p. 315, IV, p. 265, D. Poenaru, *op. cit.*, p. 230-231, trebuie să se adauge că exemplarul complet are la sfârşit 13 foi nenumerotate. Pe ultima filă se găsesc indicaţii privind *Psalmii ce să cetesc la vreme de primejdie* şi *Psalmii ce să dau canon celor ce să* mărturisesc, întregire adusă după exemplarul aflat la BCU Cluj.

Biblia, Blaj, 1795.

Potrivit descrierii din BRV, II, nr. 595, p. 380-382, această ediţie a *Bibliei* are 10 file nenumerotate + 849 + 246 pagini. Filele liminare conţin o succintă prefaţă a traducătorului, intitulată *Cătră cetitoriu*, urmată de un amplu *Cuvânt înainte la S<fânta>*

[57] *Ibidem*, p. 291.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Scriptură, apoi de o mică introducere *În ceale cinci Cărţi ale lui Moisi*, precum şi de un scurt preambul la *Cartea Facerii*. După această secţiune cu un conţinut isagogic, filele liminare [8]-[10] cuprind *Însămnarea apostolilor şi a evangheliilor duminecilor*, apoi înştiinţarea *Cătră cetitoriu*, aparţinând diortositorului Petru Gherman de Peterlaca, iar în final o erată. Cu toate că cele mai multe exemplare pe care le-am consultat prezintă această dispunere a paginaţiei din partea introductivă, există unele în care filele [8]-[10] se află compactate, în mod firesc, la sfârşitul cărţii. Această structurare a paginaţiei – pe care am consemnat-o în exemplarul cu cota CRV 601 de la BAR, filiala Cluj, în exemplarul R 1620 de la Biblioteca Facultăţii de Litere din Cluj, în exemplarul V 19 de la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj, în exemplarul CVR 497 de la Muzeul Unirii din Alba Iulia, precum şi în cel aflat în posesia pr. prof. Ioan Bizău din Cluj – corespunde, după părerea noastră, intenţiei editorilor blăjeni: [7] f. + 894 p. + 246 p. + [3] f.

Paginaţia reală este însă puţin diferită datorită unor greşeli de numerotare. Astfel, în loc de p. 255 este tipărit 256, număr reluat corect pe pagina următoare, în loc de p. 452 apare 442, iar p. 874 este numerotată, în mod greşit, 876. Dacă aceste erori nu afectează numărul total de pagini ale Vechiului Testament, în partea a doua a cărţii apar câteva repetiţii care modifică volumul ediţiei. După p. 135, se revine în numerotare la p. 132, în loc de p. 136, din care rezultă un decalaj de patru pagini, care se

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

menţine până la sfârşit, conducând la următoarea paginaţie finală: [7] f. + 894 p. + 250 p. + [3] f.

Consemnăm, de asemenea, o diferenţă de tiraje, mai precis o remaniere efectuată, parţial, după încheierea tipăririi. În cartea *Înțelepciunea lui Sirah*, în unele exemplare, capitolul 26 are 34 de versete în loc de 25. Pasajul adiţional l-am înregistrat în exemplarul primat de la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga“ din Cluj (cota BRV 595), în care sunt retipărite paginile 811-812 şi în varianta prescurtată, legate însă greşit la sfârşitul *Vechiului Testament*. După versetul 21, comun pentru ambele tiraje, apar în plus versetele 22-30, corespondenţele de versete dintre seria amplificată şi cea redusă fiind, în continuare, următoarele: 31-22, 32-23, 33-24, 34-25. Aceste nouă versete suplimentare, consacrate defectelor „muiarii“, apar şi în protograful traducerii manuscrise a lui Samuil Micu.

Neofit, **Înfruntarea jidovilor**, Iaşi, 1803.

După descrierea sumară din BRV, II, nr. 662, p. 446-447, rezultă că s-au tras, în acelaşi an, cel puţin trei tiraje din această carte. Biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu“ din Cluj deţine câte un exemplar din ultimele două tiraje, provenite din legatul Vasile Bogrea. Varianta a doua a cărţii (cota V 273) prezintă o paginaţie diferită de cea menţionată în BRV, numerotarea făcându-se pe file: f. titlu + [3] f. + 121 (= 120) f. La numerotare este sărită f. 88. Un exemplar similar se află şi la BCU Cluj (cota 662/A), ambele având oglinda paginii de 160 x 120 mm.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Pe verso-ul foii de titlu, sub stema dublă, sunt reproduse următoarele „Stihuri poetice asupra peceţii", prelucrate, în mare parte, după *Evanghelia* de la Bucureşti, din 1723, sau după *Cazania* de la Râmnic, din 1784:

„Doauă închipuiri ce în pecete s-au însemnat
Domnului Alexandru de la H<risto>s i s-au dat.
Corbul al Valahiei stăpân îl adeverează
Bourul Moldaviei domn îl încredinţează,
Amândoauă steame de domnie încoronat
Care de la Dumnezeu i s-au încredinţat.
Pre domnul Alexandru cel de bună viţă
Păzească-l Dumnezeu cu multă biruinţă".

Pe a treia foaie nenumerotată, verso, după *Înainte cuvântare*, se află reprodusă o xilogravură care îl reprezintă pe Prorocul David cântând la harfă.

Un exemplar dintr-un al patrulea tiraj, necunoscut, se păstrează la BCU Cluj (cota 662/C), care prezintă următoarele elemente de identificare: pe foaia de titlu, cu un chenar ornamental diferit de al celorlalte tiraje, apare datarea „fevroarie 20", faţă de „fevruarie 8", pe celelalte; oglinda textului este mai lată (160 x 130), iar paginaţia diferită: f. titlu + [2] f. + 175 p., cu 26 de rânduri pe pagină; pe verso-ul foii de titlu este redat versetul 3 din psalmul 112, fără imaginea lui David; la începutul *Predosloviei* şi al capitolelor, se află câte un frontispiciu floral, iar la finalul capitolelor, vignete; la sfârşitul cărţii nu mai apare înscris numele „prubariului".

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

Psaltire, Blaj, 1809.

Întrucât după p. 368 urmează la numerotare p. 399, textul nefiind întrerupt, cartea, descrisă în BRV, III, nr. 770, p. 13, are de fapt următoarea paginaţie reală: f. titlu + 4 p. + 428 (= 398) p. Precizarea este făcută după exemplarele din biblioteca Insitutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj (cota V 209) şi din BAR, filiala Cluj (cota CRV 216).

Rânduiala sfinţirii apei ceii mici, Buda, 1816.

Volumaşul trilingv alcătuit de Ioan Theodorovici Nica conţine 100 de pagini, nu 100 de foi cum apare, dintr-o eroare, în BRV, II, nr. 918, p. 155-156. Precizarea este făcută după exemplarele din biblioteca Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj (cota V 50) şi din colecţiile BCU Cluj.

[*Vulgaris, Evghenie*], **Atârnare | în loc de scrisoare | asupra tarafului Ochelliştilor | pentru | firea a toată lumea,** [Iaşi, 1819].

Cu toate că încă de la cea dintâi bibliografiere a titlului, în 1875[58], s-a formulat un punct de vedere pertinent, trecut neobservat însă, s-au făcut în legătură cu localizarea şi datarea textului lucrării numeroase supoziţii hazardate[59], printre care şi atribuirea

[58] I(ancu) M. K(odrescu), *Biblio-hronologie română*, în „Buciumul român", I, 1875, p. 478.

[59] A se vedea, de exemplu, C. Bobulescu, *art. cit*, p. 50; o critică a opiniilor lui Mihail Dragomirescu, Em. Grigoraş, P. Constantinescu-Iaşi şi Gh. Adamescu vezi la D. Russo, *O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris tradusă în limba română. O închipuită descoperire: un filosof român din secolul al XVIII-lea*, în „Revista istorică română", I, 1931, p. 7-31.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

lucrării traducătorului ei, Petru Stamatiadi. Intervenţia lui D. Russo a reuşit să elucideze, în mare parte, problemele ridicate de acest text, în special în privinţa paternităţii. Acceptând argumentaţia acestuia, BRV, III, nr. 1051, p. 315, prezintă titlul ca pe o anexă la *Adoleshia philotheos* a lui Vulgaris. În acest apendice autorul se raliază textelor polemice care respingeau teoria lui Ocellus Lucanus despre natura universului.

Întrucât e un colligate editorial, având formatul, dimensiunile şi tipul de literă identice cu cele ale tipăriturii descrise în BRV, III, nr. 867, p. 113-115, dar cu o foaie de titlu proprie şi o nouă numerotare a paginilor, socotim oportună înregistrarea cărţii ca pe un titlu de sine stătător. Mai mult, există exemplare, printre care şi cel din colecţiile BCU Cluj, care au fost difuzate şi ca broşuri separate, ceea ce conferă cărţii o entitate propriu-zisă.

Bucoavnă, Sibiu, 1826.

O transcriere a titlului ne oferă BRV, III, nr. 1268, p. 484, din care se deduce că această ediţie ar fi tipărită numai cu caractere latine şi ortografie maghiară. În realitate, este o bucoavnă cu text paralel, în stângă, pe paginile cu soţ, fiind imprimat cu caractere chirilice, iar în dreapta cu litere latine şi ortografie maghiară, aşa cum rezultă după exemplarul păstrat la BCU Cluj.

În continuare, este scris textul cu caractere latine, parţial menţionat de BRV, respectiv fără partea finală: *Depre Nemtzie pre Romaenie akum entaeii entoarsze.* În subsolul foii de titlu apare următorul

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

text, numai cu caractere chirilice: *Sibii | în tipografiia lui Ioann | Bart. 1826.*

Cuprinsul bucoavnei este asemănător cu cel al primei ediţii scoase de Moise Fulea, la Sibiu, în 1815[60].

[60]BRV, III, nr. 876, p. 117, IV, p. 300; vezi, mai ales, Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 80-82, cu precizarea că tipograful ediției din 1815 nu poate fi Gheorghe de Clozius, care îşi începe activitatea abia din 1832; pentru alte amănunte, vezi şi Eugen Pavel, *art. cit.*, p. 73-74.

BDD-B159-1 © 2007 Editura „Biblioteca Apostrof”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)